

УЗДЗЕЯННЕ НЕГАТЫЎНЫХ ФАКТАРАЎ НА ЛІТАРАТУРНУЮ МОВУ

А. Ю. Сакун

Гомельскі дзяржаўны тэхнічны ўніверсітэт імя П. В. Сухого, Беларусь

Навуковы кіраўнік М. У. Буракова, канд. філал. навук, дацэнт

Літаратурная мова – гэта апрацаваная форма агульнанароднай мовы, якая валодае пісьмова замацаванымі нормамі. Без апрацаванай і развітай мовы цяжка ўявіць паўнацэнную нацыю. Літаратурная мова – гэта тое, за кошт чаго ствараецца, побач з эканамічнымі, палітычнымі і іншымі фактарамі, адзінства нацыі. На літаратурнай мове ствараецца мастацкая літаратура, друкуюцца газеты, часопісы, вяшчаюць радыё і тэлебачанне, працуюць тэатры, вядзецца навучанне ў школах і вуні. Літаратурная мова атрымала распаўсюджанне на ўсёй тэрыторыі Беларусі, стала сродкам зносін беларускага народа ў розных сферах яго жыцця. Гэта аднастайная, агульнаўжывальная мова, якая не мае рэгіянальных асаблівасцей і абмежаванняў, а таксама з’яўляецца агульнанародным сродкам зносін і не супадае з якім-небудзь дыялектам. Літаратурная мова з’яўляецца мовай ўсёй нацыі, быць вышэй за асобныя сацыяльныя абмежаваныя моўныя ўтварэнні – гэта адна з галоўных функцый літаратурнай мовы. Са з’яўленнем літаратурнай мовы з’яўляецца і паняцце «культура маўлення». Стабільнасць літаратурнай мовы забяспечваецца цэлай сістэмай правіл ужывання слоў і форм, граматычных і сінтаксічных канструкцый і г. д., ці моўных норм. Нормы літаратурнай мовы (а гэта нормы, якім павінны адпавядаць усе носьбіты літаратурнай мовы) асабліва зараз церпяць вялікае напружанне: агрубленне, жарганізацыя маўлення і нематываванае ўжыванне варварызмаў (пераважна англамоўнага паходжання).

Многія вучоныя лічаць, што чалавек да ненарматыўнай лексікі звяртаецца тады, калі ён не ўпэўнены ў сябе і адчувае сваю непаўнацэннасць (А. Алялін, Л. Кітаеў-Смык). Моладзь з’яўляецца найбольш актыўнай і дынамічнай часткай насельніцтва, якая ў меншай ступені залежыць ад негатыўных стэрэатыпаў у стаўленні да мовы і моўнай палітыкі. Праца сярод моладзі з’яўляецца найбольш эфектыўным шляхам да змянення стану беларускай літаратурнай мовы і яе статусу ў краіне. На наш погляд, папулярызацыя беларускіх фразеалагізмаў сярод сучаснай моладзі магла бы садзейнічаць ачышчэнню мовы ад нецэнзурных выказванняў. Напрыклад: *бібкі біць* 1) ‘марнаваць час’, 2) ‘гультайнаваць’; *дурьць сабе галаву* ‘думаць, разважаць пра каго-ці што-н., турбуючыся і непакоючыся’; *жывога месца не пакінуць* ‘вельмі пабіць’; *трынь-травя* ‘хоць бы што’; *у галаве цвіком сядзець* ‘увесь час не даваць пакою’; *у барані рог скруціць* ‘прымусіць’; *хоць ты трэні* 1) ‘што не рабі’ 2) ‘як ні старайся’; *чорт не возьме* ‘нічога не здарыцца’; *свінтус грандыёзус* ‘ганебны, няўдзячны чалавек, нахабнік’; *чорт лазаты* 1) ‘нягоднік, увасабленне зла’, 2) ‘фамільярны зварот да каго-н.’; *чорт з балота* ‘невядома хто’; *на табе чорт (чорце) табакі* ‘вокліч расчаравання, незадавальнення з нагоды чаго-н. неспадзяванага, нечаканага’; часанне языка ‘пустаслоўе, балбатня’; чамярыца яго ведае ‘невядома’; *біць у хамут* ‘рашуча не пагаджацца, упарціцца’; *браць рот на замок* ‘нічога не гаварыць, маўчаць’; *дражніць гусей* ‘выклікаць злосць у каго-н., злаваць каго-н.’; *як дроў* ‘вельмі многа’; *драць (задзіраць) нос* ‘вельмі важнічаць, зазнавацца, фанабэрыцца’; *рэдзьку драць* ‘злосна сварыцца’; *дулю (кукіш, фігу) з макама* 1) ‘зусім нічога не (атрымаць, даваць і пад.)’, 2) ‘не, зусім не’; *дулю пад нос* ‘зусім нічога не даць, не атрымаць’; *без дурняў* ‘зусім сур’ёзна, не падманваючы (рабіць, гаварыць і пад.)’; *душа мохам абрасла* ‘што-н. стаў бяздушным,

неспагадлівым, абьякавым»; *хоць воўк траву еш* ‘абсалютна аднолькава, без розніцы, не мае значэння для каго-н, не хвалюе, не кранае каго-н.’

Сучасныя сленгізмы, якія папаўняюць і запаланяюць лексікон сучаснай моладзі, інтэнсіўна прасочваюцца і ў мову культурных людзей. Гэта першы паказчык таго, што літаратурная мова церпіць бедства. Крыніцамі папаўнення сленгізмаў з’яўляюцца інтэрнэт, сучасная музычная культура, англійская мова.

Глабальная сетка Інтэрнэт аказвае вялікі ўплыў на маўленне. Хуткае развіццё камп’ютарных тэхналогій вядзе да змен не толькі ў жыцці людзей, але і да змен у іх мове. У сувязі з гэтым з’яўляецца новая форма мовы – інтэрнэт-мова (слэнг). Напрыклад: *вірусняк* (камп’ютарны вірус); *тырнет*, *нэцік* (інтэрнэт); *смайлы* (смешныя твары ў чатах); *глюк сістэмы*, *глючыць* (непаладкі ў працы камп’ютара); *мыла* (электронная пошта, e-mail); *кінуць у оф* (пакінуць паведамленне); *юмыліць* (адсылаць лісты па электроннай пошце); *блхі* (памылкі ў праграме) і інш. Таксама на мову моладзі актыўна ўздзейнічаюць камп’ютарныя гульні, відэафільмы і мультфільмы. Вялікая колькасць сленгізмаў прыходзіць ў гаворку моладзі з камп’ютарных гульняў, якімі сёння ахоплены як моладзь, так і дарослае пакаленне, напрыклад: *гільдыі* (аб’яднанне гульцоў); *нуб* (пачатковец); *чар* (персанаж); *моб* (монстар); *ітэм* (рэч); *вендар* (гандляр); *манчыць* (павышаць узровень); *рэснуць* (ажывіць) і інш.

Музыка з’яўляецца часткай жыцця многіх маладых людзей. Сучасная музыка – сумесь розных культур, музычных накірункаў, вынік кампазітарскіх эксперыментаў. Моладзевыя сленгізмы, якія звязаны са сферай музыкі, утрымліваюць назвы розных музычных стыляў, напрыклад: *панса*, *пансяціна* (поп-музыка); *дарк* (цяжкая музыка); *дрым*, *хаўс*, *драм* (транс); *святасак* (свежая, новая музыка); *рэліз* (кампазіцыя, якая выйшла ў продаж); *трэк* (музычная кампазіцыя) і інш.

Сёння англійская мова ў моладзі лічыцца адной з самых папулярных і перспектыўных моў для вывучэння. Вялікая колькасць сленгізмаў – гэта запазычаныя словы з англійскай мовы (англіцызмы), якія не знайшлі беларускіх эквівалентаў. Цікава наступнае, што даныя англіцызмы разумеюць нават тыя людзі, якія ніколі ў жыцці не вывучылі англійскую мову, настолькі англіцызмы ўліліся ў сучасную гаворку. Напрыклад: *адпанасоніць* (зняць на камеру, сфатаграфавать); *лаптоп* (ноўтбук); *фіфці-фіфці* (50 на 50); *рэспект* (павага); *чэнч* (абмен); *лузер* (няўдачнік); *дрынк* (напой); *піл* (людзі); *крэзі* (вар’ят); *прайсавы* (каштоўны); *бэст*, *бэставы* (лепшы) і інш.

Змены ў лексіконе сучаснай моладзі, прыхільнасць да грубых, нецэнзурных і жаргонных слоў (*лох*, *чувак*, *тормаз*, *бабкі*, *відак*, *тэма*, *прыкід*, *тачка*, *понт*, *па барабану*, *абалдзець*, *афігець*, *клёва*, *паралельна*, *тусня*, *ачумець*, *прыкольна*, *стопудова*, *фільтруй базар*, *мабіла*) гаворыць пра незапатрабаванасць літаратурнай мовы ў вусным маўленні моладзі. А гэта адзін з першых паказчыкаў збяднення мовы, што вядзе да раскультурвання нацыі. Таму літаратурная мова мае патрэбу ў ахове, яе трэба «ачышчаць», гэта значыць тэрмінова прымаць меры па спыненню распаўсюджвання ненарматыўнай лексікі, па абмежаванню варварызмаў у мове. Калісьці Дзмітрый Сяргеевіч Ліхачоў увёў паняцце «экалогія мовы» – паняцце лінгвістыкі, якое, з аднаго боку, звязана з вывучэннем адмоўнага ўздзеяння рэалій на мову, а з іншага боку, з пошукам шляхоў і спосабаў яе ўзбагачэння. Якія меры па ахове літаратурнай мовы ад негатыўных фактараў можна і трэба прымаць, каб яны дзейнічалі не фармальна, а фактычна? Якая прапаганда культуры маўлення будзе самай эфектыўнай у моладзі? Каб пачуць аб’ектыўны адказ на даныя пытанні, мы

правялі ананімнае анкетаванне некаторых студэнтаў 1 курса ГДТУ імя П. В. Сухога па наступных пытаннях:

- Якую мову Вы лічыце літаратурнай?
 - Што такое «экалогія мовы», ці важна гэта сёння?
- Якія спосабы для захавання чысціні літаратурнай мовы Вы прапануеце?
- Пасля апрацоўкі даных анкетавання мы прыйшлі да наступных высноў:

1. Большая колькасць студэнтаў лічыць літаратурную мову ўнармаванай і апрацаванай (г. зн. без ненарматыўнай лексікі і варварызмаў): «самая правільная мова», «граматная мова», «мова літаратуры, дзе адсутнічаюць нецэнзурныя выказванні». Але пры гэтым літаратурная мова не з'яўляецца, на іх думку, агульнанароднай, так як большая частка моладзі, нажаль, не ўяўляе сваю мову без ненарматыўнай лексікі і варварызмаў.

2. Паняцце «экалогія маўлення» асацыіруецца студэнтамі з чысцінёй мовы, выкарыстаннем мовы без ненарматыўнай лексікі, а таксама са шляхамі аховы літаратурнай мовы.

3. Для захавання чысціні літаратурнай мовы студэнты прапануюць: «чытаць добрую літаратуру», «праводзіць мерапрыемствы», «правільна выходзіць маладое пакаленне», «мова выкладчыкаў павінны служыць узорам», «штрафаваць», «публічнае пакаранне».

Мы спадзяемся, што літаратурная мова будзе ўсімі членамі грамадства ацясамлівацца толькі з агульнанароднай мовай. Вядома, што агульнанародная мова – найкаштоўнейшы скарб, які непадзельна звязаны з духоўнай сутнасцю беларусаў. Усе асаблівасці жыцця, гісторыя і грамадскі вопыт, інтэлект, маральныя і эстэтычныя каштоўнасці, менталітэт нашага народа адлюстраваны у яго мове. А які грамадскі вопыт і эстэтычныя каштоўнасці зможа перадаць праз мову наша сучаснае пакаленне, калі не прымаць ніякіх мер па захаванню чысціні літаратурнай мовы?

Літаратура

1. Грачев, М. А. Арготизмы в молодежном жаргоне / М. А. Грачев // РЯШ. – 1996. – № 1.
2. Лепешаў, І. Я. Слоўнік фразеалагізмаў : у 2 т. / І. Я. Лепешаў. – Мінск : Беларус. энцыкл. імя П. Броўкі, 2008. – Т. 1. – 672 с. ; Т. 2. – 704 с.
3. Рэжым доступу: <http://www.slovonovo.ru/>.